

## Զ Ա Ի Ե Շ Տ

### ԱՊՈՒ ԳԱՍԵՄԻՆ ԻՈՂԱԹԱՓՆԵՐԸ

(Շար. տես Բազմ. 1926 էջ 203)

### ՀԱՆՏԵՍ ՉՈՐՐՈՐԻ

Տեսարանը կը մերկայացնէր դատիիմ ապարանքը

Ղատի. — Ինչ որ կը հասկնամ քողարկուած խօսքերէն՝ ըսել է որ Ապու Գասըմ յօժարութիւն չունի վճարելու Հիւանդանոցին համար՝ ժողովքէն սահմանուած իրեն բաժինը։

Հայտար. — Ղատի էֆէնտի, աներս բացարձակ կերպով չվճարելու կամը չայտնեց, բայց հին գլխով մարդ մ'ըլլալով՝ նախ չ'ըմբռնեք այսպիսի օգտաւէտ գործի մը կարեւորութիւնը, և երկրորդ՝ հատալը չի զար որ այս ձեռք նարկը իրագործուելի բան մ'է. կը կարծէ որ դրամները զուր տեղ կը հաւաքուին և առանձնականաց քան թէ հասարակաց օգտին պիտի ծառայեն։

Ղատի. — Չեմ զարմանար անոր այդպէս մը տածելուն, վասն զի ինքը միայն չէ այդ կարծիքին տէրը, կարծիք մը՝ որուն բանաւոր հիմը դժբախտաբար մեր Օսմանեան Պետութեան շատ մը պաշտօնեաներու գեղծմուրընդունելու վրայ հաստատուած է։ Դստ գիտեմ որ իրաւացի շատ պաշտօնեաներ այսպիսի նպատակներով դրամ հաւաքեք են, և հաւաքուածը մէկուն միւսին գրպանը լցուելը է՝ առանց նպատակին հասնելու։ Ուստի չեմ մեղադրեք ժողովուրդեան կասկածը և ցուրտ վերաբերմունքը նաև իմ ձեռնարկած այս բարեգործական հաստատութեանս նկատմամբ։ Պէտք է գործը մէկ կողմանէ սկսինք՝ գէթ չիտուածքին համար կարեւոր ատաղձները պատրաստելով, որպէս զի ժողովուրդը սկզբնաւորութիւնը տեսնելով՝ համոզուի, և աւելի ետանքին կամը ունենայ անոր օգնելու։

Հայտար. — Շատ իմաստուն կերպով կը խորհեք, դատի էֆէնտի, և ես հետամուտ պիտի ըլլամ ձեր յայտած փափակին համաձայն գործն սկսելու մինչև հիմայ հաւաքուած դրամներով. — (Կը շուրջն դրսէն ամբողջին խառն, նախնայն կանխընտրողները)... Բայց այս կ'ըն աղաղակ է... Դարձեալ կ'ըն պատահեր է (պատահանէն նայելով) որ խուռն բողոք քարկու բազմութիւն մը ապարանքին առջև լցուելը է։

Ղատի. — Ըսէ՛ չաւուշներուս որ թոյլ տան քանի մը հոգի ներս գան, տեսնեք ինչ է ուզածնին։

Հայտար. (պատուհանէն). — Հիւսիքն, Կուսուֆ, դատի էֆէնտին կը հրամայէ որ թող տաք քանի մը հոգի վեր գան... (ղատիին) Ալլա՛հ, Ալլա՛հ, մէկուն ձեռքը դարձեալ անէ.

որոշ հողաթափները կան՝ որ օդին մէջ բարձրացուած՝ ցոյց կու տայ ամենուն... (Դերս կը մտնեն փեմայ, Մուսա՝ ձեռքը հողաթափները, առաջին Հանդիսին խանութպաններն և Հալի (Խիւստեմ)).

Ռիւստեմ (դատիին ոտքէն ինկնալով). — Ղատի էֆէնտի, արդարութիւն կը պաղատիմ... Բաւական չէր շարքի մ'առաջ կրած դժբախտութիւնս՝ որով եղբայրս մեռաւ և իր բազմաթիւ ընտանեաց խնամքը վրաս բեռ մնաց, հիմա կորսնցուցի նաև անոր տղոց ամբողջը, և Ապու Գասըմի հողաթափներն եղան անոր սպանուելուն պատճառը, թողովով անհայր, անմայր և անխնամ չորս փոքրիկ աղքատ տղաներ, որովհետև կ'ինն յոյ ըլլալով՝ հինգերորդը դեռ աշխարհ չտեսած՝ մօր արգանդին մէջ սպանուեցաւ։

Ղատի. — Բայց Հալի Ռիւստեմ, ինչ կերպով հողաթափներն սպանեցին կ'ըսես եղբորդ կ'ինքը։

Ռիւստեմ, — Կ'ինք փողոցէն անցնելու ժամանակ՝ Գասըմի տան առջև հասած պահուն՝ այս հողաթափներէն մէկը երդիքէն վար նետուելով՝ ճիշդ գլխուն եկած է, և ուղեղին ստատիկ ցնցումն պատճառելով՝ զինքն անզգայ գետին փերէ է. բժիշկը վրայ հասնելով՝ յայտարարեց որ մեռած է։

Ղատի. — Բայց ո՞վ երդիքէն վար նետեր է հողաթափը։

Ռիւստեմ. — Չեմ գիտեր, դատի էֆէնտի. ես հողաթափին տիրոջը դէմ կը բանամ իմ դատս։

Քեմալ. — Ղատի էֆէնտի, ես տեղեկացայ Ապու Գասըմի ծառայէն՝ Օսմանէն՝ թէ այդ դժբախտութիւնն ինչպէս հանդիպեց է. և թէ հրամայեք՝ կրնամ տեղիստեղը պատմել։

Ղատի. — Պատմէ ուրեմն։

Քեմալ. — Օսմանն ըսաւ ինծի՝ որ Հայտար ըէկը խորհուրդ տուեր է եղբ Գասըմ աղային այս հողաթափներն այրելու՝ որ ալ գլխուն փորձանք չեներն։ Երէկ իրիկուան ողորմունքէն խրատուած՝ Գասըմ աղան որոշեւ է վերջնապէս փետային խորհուրդը կատարելուն. բայց հողաթափները չ'որով խիստն ըլլալուն համար՝ երէկ քիչի տարեք գանոնք երդեքը դրեք է՝ որ քանի մ'օր արևուն դիմաց չորնան, որպէս զի կարենան այրուիլ։ Այս առաւօտ դժբախտաբար դրացիներէն մէկուն շունը տանիքին վրայ հանդիպելով անոնց՝ զի սկսի հողաթափներէն մէկը ասդին անդին քաշաշել հետը խաղալով ու բզբռել շաննալու քաշելով քաշաշելով հասուցեք է մինչև տանիքին եզրերը, ուսկից հողաթափը մղումով մը վար ինկնալով ճիշդ այն պահուն՝ որ կ'ինք վարեն կ'անցնի եղբի՝ դժբախտաբար ծանրութեամբն ինկել է անոր գլխուն՝ մահ պատճառելով՝ ինչպէս Հալի (Ռիւստեմ) պատմեց։

Ղատի (Քեմալին). — Գնա ըսէ իմ կողմանէ չաւուշներուն որ անմիջապէս երթան գտնեն Ապու Գասըմն և իրեն ծառան և հոս բերին։ (Քեմալ կը մեկնի հրամանը կատարելու)...

Հայտար Բէկ, մինչև հիմայ քու աղաչանքիդ զիշանելով՝ Գասըմին հետ չափաւոր խտտութեամբ վարուեցայ, բայց ալ չափն անցաւ, և արդարութիւնը պէտք է տաանց աշտառութեան լիուլի տեղն երթայ: Այս ցաւակի դէպքին մէջ միայն փնտր ինդեր չկայ՝ որ տու գանձով դարմանան, այլ երկու մարդասպաւնութեան խնդիր կայ, կնոջ և անոր դեռ չծնած տղուն մահը:

Հայտար. — Ղատի Էֆէնտի, իրաւ է, դէպքը շատ ցաւալի ու ծանր է և ինչպէս ըսիք՝ խոստութեամբ պատմուելու արժանի. բայց արդէն ձեր իմաստութիւնը կարօտ չէ ինձմէ հասկնալու որ այդ սպանութիւնները չաւարատ արկածի մը հետևանքներն եղած են և ոչ թէ աներողչ կամքէն առաջ եկած:

Ղատի. — Եթէ իր կամքէն առաջ եկած ըլլային՝ մահը մահով պիտի փոխարինուէր. ուրիշ կերպ հնար չէր արդարութիւնը տեղն երթար: Արկածն իրաւ է որ ուղղակի Գասըմի կամքէն առաջ եկած չէ, բայց որեւէ գործի մը հետևանքներուն պատասխանատուութիւնը կը ծանրանայ գործը գործողին վրայ: Պէտք է ուրեմն որ Գասըմի այդ իր հողաթափանքով ցոյց տուած ազգայնութիւնը՝ ամենուն դիմաց հրապարակաւ անարգութիւն, ծեծուի ու բանտուի, որ ուրիշ ազգաներուն ալ խրատ ըլլայ:

Հայտար. — Ահա Գասըմն և իր ծառան կը բերին... (ինքիբիւն) Որչափ ալ զիս բարկացուցեր է իրեն դէմ, բայց վրան կը մեղքը նամ... խեղճը...

Հիւսէին և Կուստօֆ (ներս կը բերեն Գասըմն և Օսմանը):

Ղատի. — Գասըմ, այս քանի՞ մէկ քու գարչիկ հողաթափանքիդ աւանդ բնակիչները դեռ տակնուվրայ պիտի ընեն... (հնդգնեստէ տալիս բարկացած խօսելով). անոնց մինչև օրս ըրած փաստները՝ տուգանքներով պատժեցի, բայց երկու մարդասպանութեան համար՝ որ այսօր գործեր են՝ ինչ տուգանք կարելի է սահմանել՝ որ արդարութիւնը տեղն երթայ... Կրնամ մեռածներն ոսկիներովդ ողջընցնել, ըսէ՛, կըրնամ:

Գասըմ (զատիկին ոտքը ձգելով ինքզինքը). — Ղատի Էֆէնտի, յանդարտեալներն հողաթափանքներս չեն, անոնք անբան և անշունչ բաներ են. անոնք չեն որ զիս անարգանքի, պատժի ու մահուան արժանի կ'ընեն այս վայրկեանի, այլ Աստուած է որ իր արդարութեամբ իմ հին մեղքերս և ազգայնութիւնս երեսիս կը զարնէ: Բայց սրտագէտն Աստուած գիտէ թէ որչափ զղջացեր եմ ունեցած ազգայնութեան վրայ՝ որ զիս մինչև օրս կուրցուցեր էր, և որչափ կը ցաւիմ մանաւորն այսօրուան արւկածին վրայ, խեղճ յղի կնոջ և իր անխամ անհայր և անմայր մնացած մանրիկ գաւազներով վրայ, որոնք զոն գնացին յիմար մը տածմունքներու և ազգայնութեան արտիս, և որոնք ինչ բարիք ալ ընեմ՝ յանցանքիս հաւասար արդարութիւն պիտի չկարենամ ընել...

(Այս խօսքերուն վրայ՝ Հայտարիկն երեսը նստի, յետոյ՝ զատիկն գարմանքի նշաններ կը ցուցնէ)... Ղատի Էֆէնտի, Աստուած զիս քեզի մատնեց՝ որ յանցանքս քաւեմ. Աստուած զքեզ իր արդարութեան պաշտօններ և գործադիր ուզեց ընել, ուստի քու ձեռքդ եմ, ինչպէս որ իմաստութեամբդ արդար կը դատիս՝ այնպէս դատէ զիս յանցաւորս, ինչ պատժի ալ տալու ըլլամ՝ իբրև Աստուծոյ բնականութեամբ ըլլամ համբերութեամբ պիտի կրեմ:

Ղատի (մեղմացած). — Լաւ ըսիր, Գասըմ, որ Աստուած սրտագէտ է. մարդիկ ուրիշին սրտին մէջ եղած ցաւը չեն տեսներ. Աստուած միայն կը տեսնէ և յանցանքը կը ընէ՛ իր ողորմութեամբ: Բայց Աստուած արդար է, ներելով յանցանքը՝ կ'ուզէ ստիպի որ արդարութիւնը տեղն երթայ, կ'ուզէ որ յանցաւորն իր յանցանքին արժանատր պատժով կրէ, և անոր համար դերն է դատաւորները՝ իր արդարութեան ներկայացուցիչներն երկրորդ վրայ՝ որ յանցաւորը պատժեն. ուստի անոնք իրենց պարտքն կը պակսին՝ եթէ մարդկային յատուցութեամբ՝ աղքատ յանցաւորը հարուածներու տակ խոշտանգեն և հարուստ յանցաւորին աք ցոցեն՝ դրամական տուգանքներով միայն չոր ըլլալով, աղքատ յանցաւորը ինչու քանտերու մէջ փոսեցնեն և հարուստին թոյլ տան որ իր տունը դառնայ և փափուկ անկողնին մէջ գիշերներն հանգչի. աղքատ մեղավորը անթոթութեամբ ու ծարաւով պատժեն, իսկ հարուստին ազատութիւն տան համեղ խորտիկներով իր ստամոքսը գոհացնէ: Աստուած ինչպէս որ նշմարիտ ըսիր՝ ես որ Աստուծոյ արդարութեան պաշտօնեայ մ'եմ դաւաւոր ըլլալովս, կը վճեմ որ դուն, Գասըմ, անարգանքներու, ծեծերու, բանտի, անթոթութեան ու ծարաւի ենթարկուի...

Օսման (կը սփռի զատիկին վերջին խօսքերուն ժամանակ նստի հեկեկալ և յետոյ քայքայաւ ձայն չայ):

Ղատի (Օսմանին). — Դուն ինչու կու լսաս, տղայ. քեզի ո՞վ բան մ'ըսաւ. տուած վճիռս քեզի համար չէ. դուն յանցաւոր չես:

Օսման (ձգելով ինքզինքը զատիկին ոտքը). — Ձիս, զիս, կ'աղաչեմ՝ պատժէ աղայիս տեղ, Ղատի Էֆէնտի. աղաւ իմ բարեբարս է, հօքս տեղն է, ես զիս իրեն որդին կը համարիմ, որովհետև որք մ'եմ, և ինքը զիս բարեգութ հօք մը պէս խնամք է: Ինքը ծեր է, ինքն անկարող է դիմաւոր ըսած տանջանքներու. ինքը պատուաւոր մարդ մ'է, անարգութիւն և հաւաքակցաց առջև խոշտանգութիւն իրեն համար մահուանէ աւելի դառնալոյ մահ է: Որդւոյ մը պարտքն է հօքը տեղ ինքզինքը նուիրելը (Ղատիկն քաշկիմակով մը ստեպ ստեպ արցունքները կը սրբէ, սաւառակ յուզուելով)... Այս ոտքը ինչպէս, Ղատի Էֆէնտի (լաղազիկ) կը պաղատիմ որ զիս պատժես իմ հօքս տեղ... ամէն պատիւն, անարգութիւն, ծեծ, բանտ, անթոթութիւն ու ծարաւ, ուրիշ ինչ ալ ուզես՝ սիրով կը քաշեմ, միայն թէ

իմ բարերարս, իմ հայրս պատժել է ազատէ՛ (կոչ լաջ)՝ մեղմ/իկ, այսպէս նաև. դատիկ):  
Գասարմ. — Օսման, ինչ կ'ըսես... ո՛հ չէ, չէ...  
Օսման. — Աղա՛, դուք մի՛ խոսքի. վեհանա՛՝  
նութիւնն ու՛ գթութիւնը Ղատի էֆէնտիին  
սրտին մէջ կը խօսին քու տեղը...

Ղատի (յուզուած է անուշ ձայնով). — Գասարմ,  
տես, ոսկիներդ չեն, դիզած հարստութիւն,  
ներգ չեն որ քեզի համար կը բարեխօսեն,  
որ նեղ օրիկ օգնութեան կը հասնիկ, որ ինք-  
զինքնին քու երջանկութեանդ կը նուիրեն,  
այլ այս անմեղ և երաստազէտ որբին համար  
բըած բարիքներդ են՝ որ կը շնանա զքեզ ար-  
դարութեան խստութենէն ազատել: Տես ու-  
րեմն թէ՛ որչափ մեծ յարգ ունի բարերարու-  
թիւնն Աստուծոյ առջև, ուր կը ստիպէ դա-  
տաւորն՝ արդարութենէն անելու Աստուծոյ  
գթութեան պայտօտեայն ըլլալու: Մի միայն  
բըած բարիքդ այս որբին համար, Գասարմ, և  
որ թէ՛ ոսկիներդ ու հարստութիւնը, զիս կը  
մեղմացնեն. որով քեզի կը թողու որ վճեն  
թէ՛ ինչ պատիժ պէտք է կրիս՝ հասուցած  
ճշտաներդ գէթ չափով մը դարմանելու հա-  
մար: Օսմանին աղայանքի կը զիջանիմ. իր  
զիհանան զգացմունքն արժանի է անոր...  
խօսէ՛, վճիռդ տուր:

Գասարմ. — Ղատի էֆէնտի, այն ոսկիներն ու  
հարստութիւնները՝ որոնց վրայ կը խօսիս՝  
իմ չեն, որովհետև ես արդէն գանձեր սրտէս  
հաներ եմ, ուր ալ չեն կրնար գտնուի, քա-  
նի որ անոնց տեղը բռներ են Օսմանը և խեղճ  
կնոջ չորս մանրիկ որբերը: Արդէն կտակով  
մը բոլոր ունեցածներս երեք մասի բաժնե-  
ր եմ. առաջինը պիտի ծառայէ չորս որբուկ-  
ները մեծցնելու հայրական զուրգութեանդ և  
անոնց ապագան ապահովելու. երկրորդ  
մասը՝ աղքատներու այն հիւանդանոցին՝ զոր  
դուք, դատի էֆէնտի, այնքան մեծանան բա-  
րեգթութեամբ հիմնարկել կ'ուզես. երրորդ  
մասը պիտի ժառանգէ Օսմանը, այս ազնուա-  
սիրտ որբը՝ զոր իմ որդեգիրս կը հրատարա-  
կեմ. ինքը պիտի ըլլայ մահուընէս վերջ իմ  
միակ ժառանգս, բացի այն մասէն որ օրէն-  
քով աղշկանս կ'իյնայ, թէ՛ և աղշկիս անոր  
պէտք չունի, չայտար բէկի պէս խելացի, ա-  
ռատաճեռն ու սիրելի էրիկ մ'ունենալով, որ  
թէ՛ աղշկանս և թէ՛ ինծի համար անգին գանձ  
մ'է. ո՛հ, որչափ կը ցաւիմ որ իրեն սիրտը  
վիրաբորբ եմ, և հիմայ բբւր ներողութիւն  
կը խնդրեմ իրմէ:

Չայտար. — Անհրս, ես բնաւ մէկուն դէմ չեմ  
կրնար զայլոյթ պահել սրտիս մէջ, մանաւանդ  
քեզի դէմ՝ որուն բարեսիրտութիւնը ինծի

մոռցնել չեն կրնար տալ՝ այլայլութեան վայր-  
կենի մը մէջ ըսուած քանի մը խօսքեր: Ուս-  
տի, Ղատի էֆէնտի, կը թախանձիմ որ ազ-  
նիւ Օսմանին վեհանա՛ բարեխօսութեան քով  
կշիռքին մէջ զեռեղես նաև իմ աղայանքս՝  
այս անգամ ոչ իմ աներոջս համար միայն,  
այլ այնպիսի անձի մ'համար՝ որ բըած սխալ-  
մունքը այսչափ բարերարութիւններով կ'ուզէ  
մոռցնել տալ թէ՛ քեզի և թէ՛ աւանիս բո-  
լոր բնակիչներուն: Ես լաւ գիտեմ՝ աներոջս  
հարստութեան չափը, ուստի գիտեմ որ անոր  
երրորդ մասով՝ որ Հիւանդանոցին շինութեան  
կտակեր է, ոչ միայն հիւանդանոցն ամբող-  
ջապէս կը շինուի, այլ և հարիւր աղքատ հի-  
ւանդներու ալ լիուիկ դարման տանելու կը  
բաւէ՛ աւելցածին տոկոսովը:

Ղատի. — Գասարմ աղա, այո՛, հիմայ ոչ միայն  
Աստուած կը տեսնէ սրտիկ ցաւը հանդիպած  
արկածներուն համար և մինչև օրս ցոյց տուած  
ազատութեանդ համար, այլ ինծի հետ բոլոր  
հոս ներկայ եղողներն և աւանիս բնակիչներն  
ալ՝ բըած բարեգործական կտակէդ՝ յայտնի  
կը տեսնեն: Բարերարութիւններդ՝ սրտիկ  
ցաւին հետ միացած՝ կը ջնջեն բոլորովին թէ՛  
յանցանքը և թէ՛ անոր հետեւանք կրելիք պա-  
տիժներդ, և զքեզ ամէն բարի մարդկանց  
բարեկամը և բարեգործ ու պատուաւոր անձ  
մը կը հռչակեն: (Ձեռքերն երկնցնելով և օգ-  
նելով) Ուրք ելի՛ր, Գասարմ աղա, որովհետև  
դուն հոս ալ ամբաստանուած մը չես, այլ  
իմ անձնական ազնիւ ու սիրելի բարեկամս:  
Ուրք ելի՛ր, սիրելի Օսման. հա՛ա խնդիրդ  
ընդունեցաւ, և փոխանակ հայրազրիղ տեղ  
տանջուիկ ուզելու անձնասիրութեանդ՝ վա-  
յելէ ասկէ վերջ իր հայրական սէրը և իմ  
բարեկամական սէրս: — Ո՛հ, որչափ ուրախ  
եմ որ այսօրուան ցաւալի միջադէպը ոչ միայն  
իր դարմանն ունեցաւ, այլ և այսքան բարիք-  
ներ ծնաւ: Այս ուրախութեանս իբրև նշան՝  
այսօր Ապու Գասարմ բարեկամիս հետ՝ զքեզ ալ  
Օսման և զքեզ ալ չայտար բէկ, չաջի Ռիւս-  
տէմ և բոլոր հոս զտնտղներդ և ուրիշներ  
ալ որ ես պիտի կոչեմ՝ կը հրաւիրեմ ինձ  
հետ ճաշելու և ուրախ օր մ'անցնելու, հի-  
մակուրէն աւանիս բնակիչներուն իբր երախ-  
տագիտութեան հաւատարմը մը իր. բարերարին  
հրատարակելով՝ որ կառուցուելիք հիւանդա-  
նոցը պիտի կրէ՛ Ապու Գասարմ Հիւանդա-  
նոց՝ տնտղոսը:

Հ. Ա. ՏԵՐՈՅԵԱՆ

ՎԵՐՋ